

**NACIONALNO ISTRAŽIVANJE SA DIREKTORIMA ŠKOLA U
ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EVROPE
- IZVEŠTAJ IZ SRBIJE -**

Jelena Vranješević

Beograd, 03. 10. 2008.

SADRŽAJ:

UVOD	3
1. PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	3
1.1. PROBLEM	3
1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	4
2. METOD	5
2.1. UZORAK	5
2.2. PROCEDURA	9
2.3 INSTRUMENTI	9
3. PREGLED I TUMAČENJE REZULTATA	10
4. DISKUSIJA	27
5. ZAKLJUČAK I PREPORUKE	31
6. LITERATURA	33

UVOD

Ovaj izveštaj se odnosi na rezultate istraživanja stavova direktora osnovnih škola u Srbiji prema mogućnostima i praksi participacije roditelja u školama. Participacija roditelja se odnosi na informisanost roditelja o različitim aspektima školskog života, konsultovanje roditelja i uvažavanje njihovog mišljenja prilikom donošenja odluka, kao i učešće roditelja u procesu odlučivanja u različitim oblastima u školskom životu (uglavnom preko Školskog odbora i Saveta roditelja). Istraživanje o kojem je reč, deo je projekta “Podsticanje inkluzije u obrazovanju i unapređenje kvaliteta obrazovanja u jugoistočnoj Evropi” (Advancing Educational Inclusion and Quality in South East Europe) koji se odvija u sedam zemalja: Rumunija, Moldavija, Albanija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Crna gora i Srbija. U svakoj od ovih zemalja sprovedeno je isto istraživanje.

1. PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

1.1. PROBLEM

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i Zakonom o srednjoj školi predviđeno je i precizno definisano učešće roditelja u procesu odlučivanja u školi. U Strategiji razvoja stručnog obrazovanja u republici Srbiji, eksplicitno se pominje značaj koji učešće roditelja u procesu obrazovanja njihove dece ima za podsticanje kvaliteta obrazovnog procesa. Međutim, uprkos zakonskoj obavezi i utvrđenom značaju koji participacija roditelja ima, u praksi se ona često svodi ili na dekorativnu funkciju roditelja, ili na njihovo učešće u odlučivanju o sporednim stvarima u školskom životu (vannastavne aktivnosti, uređenje škole i školskog prostora i sl.). Tokom fokus grupnih diskusija sa direktorima iz 16 beogradskih osnovnih škola održanim tokom marta 2008. godine, direktori su govorili o učešću roditelja u školskom životu koje se gotovo isključivo svodi na učešće u Školskom odboru i Savetu roditelja. Participacija ostalih roditelja se svodi na aktivnosti poput uređenja škole, organizacije nekih vannastavnih aktivnosti, ili finansijsku podršku školi. Direktori smatraju da u školama nema istinske participacije roditelja i uzrok problema vide u samim roditeljima (nezainteresovani su, sebe vide kao kontrolore, a ne kao partnere u školskom životu, žele učešće u školskom životu, ali bez

prihvatanja bilo kakve odgovornosti), ali i u načinu na koji je škola organizovana i nespremnosti svojih kolega i učitelja/nastavnika da uključuju roditelje u različite aspekte školskog života. Što se sopstvene uloge tiče, većina direktora smatra da nema adekvatnu komunikaciju i podršku od Ministarstva prosvete i da im nedostaje i saradnja sa institucijama kao što su Centri za socijalni rad i Domovi zdravlja. Smatraju da su opterećeni različitim očekivanjima na koja ne mogu da odgovore adekvatno, budući da nemaju podršku i da takva situacija nepovoljno utiče i na participaciju roditelja.

Mnogi autori govore o značaju koji participacija roditelja ima za unapređenje kvaliteta obrazovnog procesa i uspeh učenika, njihove stavove prema školi, formiranje radnih navika, povećanu motivaciju i zainteresovanost. U nekim istraživanjima je potvrđeno da aktivnije forme participacije doprinose više kvalitetu obrazovnog procesa i odnosima između škole i porodice nego neke pasivnije forme, kao i da što se ranije roditelji uključe u školski život efekat tog uključivanja na uspeh i motivaciju učenika je veći (prema: Cotton, 2000). Budući da je rukovodstvo škole (direktori) važan faktor od kojeg zavise mogućnosti i načini participacije roditelja, važno je da se ispituju stavovi direktora prema značaju participacije, njenim mogućnostima/preprekama u školskom kontekstu, kao i uticaja koji ima na kvalitet obrazovnog procesa.

1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja je *sticanje uvida u stavove direktora prema participaciji roditelja u školskom životu, kao i akcije koje se u školi preduzimaju u cilju podsticanja te saradnje*. Istraživanje pokušava da da odgovor na sledeća pitanja:

I Na koji način su roditelji uključeni u različite aspekte školskog života? Na koji način škola (rukovodstvo škole, stručne službe, nastavno osoblje) pruža mogućnosti da se participacija roditelja koja je predviđena zakonom implementira u praksi?

II Kakvi su stavovi rukovodstva škole – direktora prema participaciji roditelja u školskom životu? U kojoj meri direktori smatraju da roditelji utiču na dešavanja u njihovoj školi,? Koje su po njima prednosti participacije, tj. da li i na koji način škola ima dobit od participacije roditelja?

U kojoj meri smatraju da je važno da se škola angažuje u podršci roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece?

III Koji faktori otežavaju implementaciju principa participacije roditelja u školi?

IV Kakva je participativna praksa u školi: koliki je uticaj roditelja na proces odlučivanja u školi?

U kojoj meri su roditelji uključeni i aktivni u Školskom odboru? Na koje oblasti školskog života Savet roditelja ima uticaj i koje inicijative sprovodi?

2. METOD ISTRAŽIVANJA

2.1. UZORAK

U ovom istraživanju, uzorak su činili direktori iz 200 osnovnih škola u Srbiji (ukupno 200 direktora). Uzorak je stratifikovan u odnosu na region (Beograd, istočna Srbija, zapadna Srbija i Vojvodina) i u odnosu na vrstu naselja u kojem se škola nalazi (urbano/ruralno). U tabeli 1, dat je pregled strukture uzorka u odnosu na region, kao i u odnosu na to da li se škola nalazi u urbanom ili ruralnom delu Srbije (tabela2). Da bi se zadovoljio broj škola predviđenih u istraživanju (200 škola), bila su obezbeđena dva dodatna uzorka, formirana na isti način kao i originalni uzorak. U Srbiji je prvi dodatni uzorak činilo 30 škola, a drugi dodatni uzorak 8 škola.

U tabelama 3 i 4 dat je pregled strukture uzorka u odnosu na godine radnog staža direktora (godine radnog staža u u oblasti obrazovanja, kao i godine provedene na funkciji direktora škole).

Region	Frekvencije	Procenti
Beograd	29	14,5
Istočna Srbija	59	29,5
Zapadna Srbija	52	26,0
Vojvodina	60	30,0
Ukupno	200	100,0

Tabela 1 – Struktura uzorka u odnosu na region

Lokacija škole	Frekvencije	Procenti
Urbana sredina	99	49,5
Ruralna sredina	101	50,5
Ukupno	200	100,0

Tabela 2 – Struktura uzorka u odnosu na lokaciju škole

Radni staž u obrazovanju	Frekvencije	Procenti
Od 1 do 10 godina	23	11,5 %
Od 11 do 20 godina	90	45 %
Od 21 do 30 godina	67	33,5 %
Preko 30 godina	20	10 %

Tabela 3 - Struktura uzorka u odnosu na godine radnog staža direktora u oblasti obrazovanja

Radni staž na funkciji direktora	Frekvencije	Procenti
Od 0 do 5 godina	126	63%
Od 6 do 10 godina	68	34 %
Od 11 do 15 godina	4	2 %
Preko 15 godina	2	1 %

Tabela 4 - Struktura uzorka u odnosu na godine radnog staža na funkciji direktora

Iako većina direktora ima dugogodišnji staž u oblasti obrazovanja (između 10 i 30 godina), svega 3 % njih su na funkciji direktora duže od deset godina. Najveći broj direktora (63%) je na toj poziciji manje od pet godina. U odnosu na vreme koje provode u nastavi pored obavljanja direktorske funkcije (tabela 5), najveći broj direktora ne predaje u nastavi (85, 5%), dok sasvim mali procenat radi manje od 25% (5,5%), a zanemarljivo mali procenat radi više od polovine svog radnog vremena u nastavi (2%).

Vreme provedeno u nastavi	Frekvencije	Procenti
Ne predaje u nastavi	171	85,5 %
Manje od 25 %	11	5,5 %
Između 25% i 50 %	10	3 %
Između 50 % i 75 %	3	1,5 %
Preko 75 %	1	0,5%
Bez odgovora	4	2 %

Tabela 5 – Vreme koje direktori provode u nastavi

U tabelama koje slede (tabela 6 - 9) dati su osnovni podaci o školama koje su učestvovala u istraživanju u odnosu na broj učenika u školi¹ i na broj zaposlenih sa punim i nepunim radnim vremenom.

Veličina škole	Frekvencije	Procenti
Izuzetno male škole – do 200 učenika	46	23 %
Male škole - od 200 do 600 učenika	94	47 %
Škole srednje veličine - od 600 do 800 učenika	25	12,5 %
Velike škole - od 800 do 1200 učenika	28	14 %
Izuzetno velike škole - preko 1000 učenika	4	2 %
Bez odgovora	3	1,5%

Tabela 6 – Veličina škole u odnosu na broj učenika

¹ Kategorije koje govore o veličini škole u odnosu na broj učenika, dobijene su na osnovu kriterijuma za utvrđivanje veličine škola, koji se nalaze u Službenom glasniku RS br. 13 /04

Uprava škole

Stručni saradnici

Broj zaposlenih	Puno radno vreme	Nepuno radno vr.	Puno radno vreme	Nepuno radno vr.
1 osoba	50,5 %	13 %	23 %	10 %
2 osobe	19,5 %	2 %	27 %	2 %
3 osobe	15,5 %	1 %	17 %	0,5 %
Više od 3 osobe	13,5	1%	17 %	0,5 %
Nije zaposleno	1 %	86%	15,5 %	87,5 %

Tabela 7 – Procenat zaposlenih u upravi škole i stručnoj službi, sa punim/nepunim radnim vremenom

Broj zaposlenih	Puno radno vreme	Nepuno radno vreme.
Do 25	43%	97,5 %
Od 26 do 50	38%	1 %
Od 51 do 75	15%	0
Preko 75	2,5%	0
Bez odgovora	1,5%	1,5 %

Tabela 8 – Procenat zaposlenog nastavnog osoblja sa punim/nepunim radnim vremenom

Broj zaposlenih	Puno radno vreme	Nepuno radno vreme.
Nije zaposleno	147 (73,5%)	175 (87,5%)
Od 1 do 4	44 (22%)	23 (11,5 %)
Od 5 do 10	9 (4,5%)	2 (1 %)

Tabela 9 – Procenat zaposlenog pomoćnog nastavnog osoblja (osoblje koje drži nastavu, ili pomaže nastavnicima, ali nije stručno) sa punim/nepunim radnim vremenom

Što se tiče strukture škola u odnosu na strukturu učenika, u tabeli 10 dat je pregled škola u odnosu na to koliko učenika a) potiče iz porodice bez redovnog primanja b) potiče iz porodice sa jednim roditeljem c) živi u instituciji za brigu o deci bez roditelja d) potiče iz porodica u kojima jedan ili oba roditelja rade u inostranstvu e) pripada etničkim/nacionalnim manjinama;

	0 to 5%	5% do 10%	10 % do 25%	Preko 25%	Ne znam
Potiče iz porodice bez redovnih primanja	20,5%	22%	28%	23,5%	6%
Potiče iz porodice sa jednim roditeljem	51,5%	24,5%	13,5%	4,5%	6%
Potiče iz porodice gde jedan roditelj radi u inostranstvu	78,5%	12%	3,5%	1%	5%
Potiče iz porodice gde oba roditelja rade u inostranstvu	85,5%	6%	2%	0%	6,5%
Živi u domu za nezbrinutu decu	83,5%	6,5%	0,5%	0%	9,5%
Pripada etničkim/nacionalnim manjinama	59,5%	16%	12%	4%	8,5%

Tabela 10 – Struktura učenika u odnosu na porodični socio-ekonomski status i etničku pripadnost

2.2. PROCEDURA

Istraživanje je sprovedeno tokom maja i juna 2008. godine. Direktori škola koje su ušle u uzorak, bili su lično kontaktirani i intervjuisani. Agencija GfK je bila zadužena za sprovođenje istraživanja.

2.3. INSTRUMENTI

U istraživanju je korišćen *upitnik* koji je centralni istraživački tim napravio na osnovu fokus grupnih intervjuja sa direktorima u regionu, kao i na osnovu relevantne literature o participaciji roditelja u školskom životu. U prevođenju upitnika na srpski jezik učestvovala je agencija GfK koja je i sprovela istraživanje, kao i Institut za otvoreno društvo u Beogradu. Sva pitanja u upitniku su identična kao i pitanja u upitnicima korišćenih u regionu. U upitniku nije bilo dodatnih pitanja u odnosu na specifičnost konteksta u Srbiji.

3. PREGLED I TUMAČENJE REZULTATA

Budući da je osnovni cilj istraživanja sticanje uvida u stavove direktora prema participaciji roditelja u školskom životu, kao i akcije koje se u školi preduzimaju u cilju podsticanja te saradnje, istraživački nalazi teže da pruže odgovore na sledeća pitanja:

I Na koji način su roditelji uključeni u različite aspekte školskog života? Na koji način škola (rukovodstvo škole, stručne službe, nastavno osoblje) pruža mogućnosti da se participacija roditelja koja je predviđena zakonom implementira u praksi?

II Kakvi su stavovi rukovodstva škole – direktora prema participaciji roditelja u školskom životu? U kojoj meri direktori smatraju da roditelji utiču na dešavanja u njihovoj školi,? Koje su po njima prednosti participacije, tj. da li i na koji način škola ima dobit od participacije roditelja? U kojoj meri smatraju da je važno da se škola angažuje u podršci roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece?

III Koji faktori otežavaju implementaciju principa participacije roditelja u školi?

IV Kakva je participativna praksa u školi: koliki je uticaj roditelja na proces odlučivanja u školi? U kojoj meri su roditelji uključeni i aktivni u Školskom odboru? Na koje oblasti školskog života Savet roditelja ima uticaj i koje inicijative sprovodi?

V U kojoj meri direktori smatraju da imaju mogućnost da utiču na promene u školskom sistemu? Na koji način procenjuju podršku i kvaliteta saradnje sa Ministrastvom prosvete? Kakva je njihova procena budžeta škole i stepena u kojem je škola opremljena za nastavni rad?

I Uloga škole u uključivanje roditelja u različite aspekte školskog života

Ova oblast obuhvata a) učestalost i načine komunikacije između škole i roditelja, tj. strategije i aktivnosti koje škola preduzima da bi obezbedila komunikaciju sa roditeljima i otvorila mogućnosti njihovog učešća u školskom životu, b) mogućnosti učešća roditelja u različitim školskim aktivnostima, kao i c) pomoć i podršku koju škola pruža roditeljima tokom procesa obrazovanja njihove dece.

Ia) Kompozitni indikator *učestalosti i načina komunikacije* između roditelja i škole, dobijen je na osnovu odgovora na pitanja: koliko se često u školi organizuju sastanci direktora škole i roditelja; koliko se često roditeljima šalju informacije o nastavnom planu i programu, o školskim priredbama i aktivnostima, o pravilima i propisima škole; koliko se često roditeljima šalju školske novine; koliko često nastavnici ili stručni saradnici idu u kućne posete đačkim porodicama, ili koliko često sprovode ankete kako bi saznali mišljenje i stavove roditelja (tabela 11). Najveći broj akcija se po mišljenju direktora, sprovodi jednom u polugodištu (50 %), značajno manji broj (29,5%) jednom u tromesečju, dok se veoma mali broj akcija održava jednom mesečno (svega 2,5%), ili jednom godišnje (7%), dok je procenat onih koji ne znaju odgovor na ovo pitanje prilično visok (11%).

Učestalost komunikacije	Frekvencije	Procenti
Najmanje jednom mesečno	14	7
Najmanje jednom u polugodištu	100	50
Najmanje jednom u tromesečju	59	29.5
Najmanje jednom mesečno	5	2.5
Ne zna	22	11
Ukupno	200	100

Tabela 11 – Učestalost komunikacije između škole i roditelja tokom različitih aktivnosti

Na pitanje koliko su *zadovoljni sastancima* koje sa roditeljima organizuju učitelji i predmetni nastavnici, najveći broj (preko polovine) direktora izjavljuje da su zadovoljni u određenoj meri, jedna trećina izjavljuje da je u potpunosti zadovoljna, dok sasvim mali broj izjavljuje da je malo ili nimalo zadovoljan (1 %, tj. 4 %).

	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo	Ne zna
Sastanci koje organizuju razredne starešine	29%	59%	11%	1%	0%
Sastanci koje organizuju nastavnici	24%	52,5%	16%	4%	3%

Tabela 12 – Stepem u kojem su direktori zadovoljni sastancima sa roditeljima organizovanim od strane učitelja i predmetnih nastavnika

Što se tiče procene direktora o tome *koliko roditelja učestvuje u sastancima* koji se redovno odvijaju u školi, iz tabele 13 se vidi da u sva tri slučaja (na sastancima sa razrednim starešinama, nastavnicima i direktorima), direktori smatraju da između 50 i 75% roditelja dolaze redovno na sastanke koji se u školi održavaju, s tim što smatraju da roditelji nešto češće dolaze na sastanke koje organizuju razredne starešine nego na sastanke sa nastavnicima. Što se sastanka sa direktorima tiče, oni procenjuju da roditelji u velikoj meri dolaze na sastanke (više od polovine roditelja po njihovom mišljenju dolazi redovno na sastanke, dok se znatno manji broj (jedna petina) ne pojavljuje redovno.

Procenat roditelja	Sasatanak sa razrednim starešinama	Sasatanak sa nastavnicima	Sastanak sa direktorom
Manje od 25 %	3,5 %	17%	20,5%
Preko 25%, a manje od 50%	19 %	25%	21%
Preko 50%, a manje od 75%	43%	36,5%	31,5%
Preko 75 %	33,5%	16%	23,5%
Nikada ne prisustvuju	1%	3%	3%
Ne zna	0%	2,5%	0,5%

Tabela 13 - Procenat roditelja koji redovno dolaze na sastanke sa razrednim starešinama, nastavnicima i direktorom.

Što se tiče *tema oko kojih se diskutuje na tim sastancima*, direktori najčešće navode *uspeh/ocene, disciplinu/pravila ponašanja učenika, bezbednost u školi, organizacija ekskurzija/vannastavnih aktivnosti i nastavni plan i program*. Ove teme zajedno obuhvataju oko 95% svih odgovora, s tim što najveći broj (dve trećine) odgovora uključuje ocene i disciplinu, a ostalo se tiče problema bezbednosti u školi, vannastavnih aktivnosti i nastavnog plana i programa. U oko ostalih 5% slučajeva pominju se i *problemi zavisnosti, odnos učenika i nastavnika, upis u srednju školu, troškovi i način finansiranja određenih aktivnosti, pomoć socijalno ugroženoj i bolesnoj deci, saradnja sa lokalnom zajednicom, isl.*

Na pitanje da li postoji *definisana politika/strategija škole* o tome kako treba komunicirati sa svim roditeljima, samo jedna četvrtina direktora je odgovorila potvrdno. Kao *osnove te strategije* navodili su u najvećoj meri *postojanje interno definisanih pravila o saradnji/komunikaciji, uzajamno uvažavanje, redovno informisanje roditelja, uključivanje svih roditelja u proces rešavanja problema i princip saradnje*.

Ib) Kompozitni indikator koji meri *učesće roditelja*, tj. *aktivnosti koje škola preuzima* da bi uključila roditelje u školski život dobijen je na osnovu odgovora na pitanja: koliko često je u toku jedne godine (ove godine) škola zatražila od roditelja da učestvuju u organizaciji školskih priredbi ili nekih drugih manifestacija u školi ili razredu; koliko često je škola od roditelja zatražila da pomogne nastavnicima/učiteljima u izvođenju nastave, da organizuju grupu za podršku na nivou razreda ili škole, da sponzorišu neke od aktivnosti u okviru razreda/škole, ili da prikupe novac za određene aktivnosti, da pomognu drugim roditeljima pružanjem podrške u obrazovanju njihove dece; da predstavljaju školu na različitim manifestacijama i dešavanjima.

Iz tabele 14 vidi se da prilike za uključivanje roditelja u školski život nisu baš česte, uglavnom jednom u polugodištu (43%) ili čak i ređe (36,5%), mali je broj onih škola koje uključuju roditelje jednom u tromesečju (5,5%). Slično kao i kada su pitani za učestalost prilika za komunikaciju sa roditeljima, i ovde je jedan veći broj direktora izjavio da ne zna (15%).

Učestalost	Frekvencije	Procenti
Najmanje jednom godišnje	73	36.5
Najmanje jednom u polugodištu	86	43
Najmanje jednom u tromesečju	11	5.5
Ne zna	30	15
Ukupno	200	100

Tabela 14 – Učestalost uključivanja roditelja u različite školske aktivnosti

Kada je reč o aktivnostima koje, po mišljenju direktora, na *najbolji način angažuju roditelje*, to su pre svega a) *proslave, priredbe, vannastavne aktivnosti* b) *organizacija ekskurzija, izleta i slobodnog vremena* c) *uređenje škole i školskog prostora* (dvorište, napr) d) *radionice* e) *humanitarne akcije* f) *različiti projekti u školi* i g) *sponzorstvo*. Prve tri kategorije su najučestalije (oko dve trećine odgovora se odnosi na njih), s tim što je brojčano najveća kategorija *učestvovanje u priredbama, proslavama i vannastavnim aktivnostima* (gotovo polovina odgovora se odnosi na tu kategoriju). Sledeće aktivnosti koje su pominjane kao što su radionice, projekti, humanitarne akcije i sponzorstva uključuju između 10 i 15% ukupnih

odgovora. Aktivnosti koje se spominju u malom broju slučajeva su sastanci roditelja, društvene aktivnosti, bezbednost učenika, nastavni plan i program, pomoć roditeljima u radu sa decom, pomoć ugroženoj deci, isl.

Po proceni direktora (tabela 15) najveći broj roditelja (oko 60%) učestvuje malo u navedenim aktivnostima, dok je znatno manji procenat onih koji se uključuju više u navedene aktivnosti (po proceni direktora oko 20% roditelja se angažuje u većoj meri, dok se oko 10 % njih angažuje u velikoj meri).

Procenat roditelja	Aktivnost 1 %	Aktivnost 2%	Aktivnost 3%
Manje od 25 %	30	29,5	20
Preko 25%, a manje od 50%	28	25	18,5
Preko 50%, a manje od 75%	25	19	9,5
Preko 75 %	12	11	10
Ne zna	4	15,5	41

Tabela 15 - Procenat roditelja koji, po proceni direktora, učestvuju u navedenim aktivnostima

Kao *primer posebno uspešne saradnje* sa roditeljima (tabela 16) direktori pre svega navode vannastavne aktivnosti - proslave, priredbe i druga dešavanja u školi, uređenje školskog prostora i finansijska pitanja (humanitarne akcije i prikupljanje novca za određene aktivnosti škole), kao i organizacija edukativnih radionica. Ostale akcije kao što su bezbednost, uključenost u školsko razvojno planiranje, odnos roditelj - nastavnik, pominju se u veoma malom broju. Interesantno je da skoro jedna četvrtina direktora nema odgovor na ovo pitanje, tj. nisu naveli ni jedan primer uspešne saradnje sa roditeljima.

Aktivnosti	Frekvencije	Procenti
Proslave, priredbe i druge vannastavne aktivnosti (ekskurzije, izleti)	52	26
Renoviranje škole	39	19,5
Humanitarne aktivnosti i finansijska pomoć	26	13
Edukativne radionice	15	7,5
Odnos roditelj - nastavnik	7	3,5
Bezbednost – video nadzor	7	3,5
Razvojno školsko planiranje	4	2
Ostalo	6	3
Bez odgovora	44	22

Tabela 16 – Primeri uspešne saradnje sa roditeljima

Ic. Kompozit koji meri *podršku koju škola daje roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece*, dobijen je kroz odgovore na pitanja: koliko često je u toku jedne godine škola organizovala sastanke da bi uputila roditelje kako da pomognu deci u izradi domaćih zadatak, ili obezbedila roditeljima nastavne materijale koji mogu da im posluže prilikom izrade domaćih zadataka; koliko često škola pruža roditeljima informacije o tome kako da u kući stvore dobru atmosferu za učenje; koliko često organizuje savetovanište za roditelje/grupe podrške za roditelje i predavanja o raznim temama, kao napr. nasilje, problemi u ponašanju, i sl (tabela 17).

Učestalost	Frekvencija	Procenti
Jednom godišnje	76	38
Jednom u polugodištu	86	43
Jednom u tromesečju	25	12,5
Jednom mesečno	2	1
Ne zna	11	5,5
Ukupno	200	100

Tabela 17- Učestalost kojom škola daje podršku roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece

Na osnovu tabele 17, može se reći da škole uglavnom retko organizuju sastanke koji imaju za cilj da pomognu i podrže roditelje u njihovoj roditeljskoj ulozi. Sastanaka koji se odražavaju jednom mesečno gotovo da i nema, dok su oni koji se održavaju u toku tromesečja veoma retki (12,5%). U najvećem broju slučajeva (oko dve trećine) sastanci se održavaju jednom u polugodištu, ili čak jednom godišnje.

Na pitanje *kojim roditeljima su ti sastanci namenjeni*, tj. da li se organizuju za sve roditelje ili samo za određene kategorije, direktori smatraju da se u većini slučajeva (oko 60%) ti sastanci tiču ili svih roditelja, ili roditelja dece sa slabim ocenama i sa problemima u ponašanju. Manji broj kaže da se sastanci odnose na socijalno deprivirane roditelje, roditelje dece iz nižih razreda osnovne škole, kao i dece sa posebnim potrebama (uključujući i darovitu decu). Osim ovih kategorija roditelja, malom broju slučajeva se pominju i članovi Saveta roditelja, samohrani roditelji, roditelji koji zanemaruju decu, zaposleni roditelji, romski roditelji/roditelji pripadnici drugih etničkih manjina, roditelji dece iz viših razreda osnovne škole, i dr.

II Stavovi direktora prema participaciji roditelja u školskom životu

Ova oblast obuhvata a) procenu uticaja roditelja, tj u kojoj meri direktori smatraju da roditelji utiču na dešavanja u njihovoj školi, zatim b) prednosti participacije roditelja, tj. da li i na koji način škola ima dobit od participacije roditelja i c) procenu važnosti podrške roditeljima, tj. u kojoj meri smatraju da je važno da se škola angažuje u podršci roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece.

Ila Kompozit koji meri procenu mogućnostima participacije roditelja u školi dobijen je na osnovu odgovora na pitanja u kojoj meri, po proceni direktora, roditelji imaju uticaj na: procenu rada nastavnog osoblja, kadrovsku politiku škole (zapošljavanje ili otpuštanje nastavnika), izbor udžbenika i drugih nastavnih materijala, određivanje prioriteta u raspodeli školskog budžeta, planiranju društvenih aktivnosti, razvijanju ili unapređenju školskih pravilnika i propisa, kao i donošenja odluka na nivou razreda / škole (tabela 18)

Učestalost	Frekvencija	Procenti
Malo	81	40.5
U određenoj meri	107	53.5
U velikoj meri	8	4
Ne zna	4	2
Ukupno	200	100

Tabela 18 – Procena mogućnosti participacije roditelja u školskom životu

Iako najveći broj direktora smatra da roditelji imaju mogućnost participacije u određenoj meri (53,5%), veliki broj njih (40%) smatra da imaju malo mogućnosti da se uključuju u školski život. Svega 4% direktora smatra da se roditeljima pruža mnogo mogućnosti za participaciju.

II b Što se tiče dobiti koje škola može da ima od participacije roditelja, ona se odnosi kako na procenu direktora u kojoj meri participacija utiče na atmosferu u školi, promenu stavova roditelja prema školi i njihovu veću podršku, tako i na poboljšanje samog uspega učenika (tabela 19). Direktori visoko vrednuju participaciju roditelja u različitim oblastima školskog života: polovina njih smatra da participacija roditelja utiče u velikoj meri na sve navedene aspekte školskog života, najviše na pozitivne stavove roditelja prema školi, jedna trećina smatra da

participacija utiče u određenoj meri na školski život, dok sasvim mali broj njih smatra da participacija ima malo (oko 15 %) ili nimalo (1%) uticaja na školsku praksu.

Oblasti u školskom životu	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo
Poboljšanje opšte atmosfere u školi	47 %	36,5	15	1,5
Pozitivniji stavovi i ponašanje roditelja prema školi	53,5	35,5	10	1
Veća sveukupna podrška roditelja školi	49	37	13	1
Poboljšanje uspeha učenika	46	34,5	17,5	2

Tabela 19 – Procena stepena u kojem škola ima dobit od participacije roditelja.

Kada je reč o proceni *važnosti uključivanja roditelja u proces odlučivanja u pojedinim aspektima života škole* kako bi se poboljšao kvalitet nastave (tabela 20), direktori smatraju da roditelji u najvećoj meri treba da se uključuju u *planiranje društvenih aktivnosti* (skoro 80 %). To je ujedno i jedina oblast oko koje se velika većina njih slaže da je od najveće važnosti za kvalitet nastave, tj. svega jedna petina smatra da je to od malog, ili nije uopste od značaja. Kada su u pitanju oblasti poput *razvoja i unapređivanja školskih pravilnika i propisa*, kao i *donošenje odluka na nivou razreda i cele škole*, iako najveći procenat direktora smatra da su te oblasti od delimičnog značaja, veći broj smatra da su one od malog ili nikakvog značaja za unapređenje nastave, nego što smatra da su od izuzetnog značaja. Što se tiče oblasti nastave kao što su *odabir udžbenika i drugih nastavnih materijala*, kao i kadrovska rešenja kao što su *izbor ili otpuštanje nastavnika*, direktori se u većini slučajeva (u gotovo dve trećine) slažu da to nisu oblasti u kojima bi učestvovanje roditelja doprinelo kvalitetu nastavnog procesa

Tabela 20 – Procena važnosti uključivanja roditelja u proces odlučivanja u različitim oblastima

Oblasti u školskom životu	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo	Ne zna
Procena rada nastavnog osoblja	24 %	32,5	32,5	11	0
Primanje i otpuštanje nastavnog osoblja	4	18,5	28,5	48,5	0,5
Izbor udžbenika i drugih nastavnih materijala	10,5	23	38	28,5	0
Raspodela školskog budžeta	11,5	27,0	33,5	27,5	0,5
Planiranje društvenih aktivnosti	23,5	55,5	18	2,5	0,5
Razvijanje ili unapređivanje školskih pravilnika i propisa	25,5	39,5	23,5	11,5	0
Donošenje odluka na nivou razreda.	27,5	37	24	11,5	0
Donošenje odluka na nivou škole.	26	38	23,5	12,5	0

Ilc. Kada je reč o *proceni važnosti podrške roditeljima u procesu obrazovanja njihove dece*, kompozitni indikator koji je mera te podrške, dobijen je na osnovu odgovora na pitanje u kojoj meri su pojedine aktivnosti važne za poboljšanje uspeha učenika: edukacija roditelja kako da pomognu deci, obezbeđivanje nastavnih materijala kako bi mogli da pomažu deci prilikom izrade domaćih zadataka ili da ih adekvatno prate prilikom izrade zadataka, organizovanje savetovališta za roditelje, organizovanje grupa podrške, kao i edukacija roditelja na temu stvaranja sredine pogodne za učenje (tabela 21).

Iz tabele 21 vidi se da direktori visoko vrednuju participaciju roditelja kada je reč o poboljšanju uspeha učenika i vide povezanost između podrške roditeljima i uspeha učenika. Naime, skoro polovina direktora smatra da je podrška roditeljima veoma važna za uspeh učenika (45,5%), dok jednako visok procenat smatra da je ta podrška značajna u određenoj meri (43%). Samo mali broj njih (10%) smatra da podrška utiče veoma malo na uspeh učenika.

Učestalost	Frekvencija	Procenti
Malo	20	10
U određenoj meri	87	43.5
U velikoj meri	91	45.5
Ne zna	2	1
Ukupno	200	100

Tabela 21 – Procena važnosti podrške roditeljima za uspeh učenika

III Faktori koji ometaju participaciju roditelja

Što se tiče faktora koji ometaju učešće roditelja u školskom životu, oni se mogu podeliti u dve grupe: a) prepreke koje postoje u samoj *komunikaciji* između škole i roditelja i b) prepreke koje otežavaju *pružanje podrške roditeljima* u procesu njihovog uključivanja u život škole.

III a Kompozitni indikator koji ukazuje na teškoće u komunikaciji između roditelja i škole dobijen na osnovu odgovora na pitanje u kojoj meri sledeći faktori ometaju svrsishodnu komunikaciju sa roditeljima: nedovoljna zainteresovanost roditelja za komunikaciju sa školom; roditelji nemaju vremena da se informišu o školskim temama; roditelji nemaju komunikacijske veštine; nastavno osoblje je nedovoljno zainteresovano za komunikaciju sa roditeljima; preopterećenost nastavnog osoblja za komunikaciju sa roditeljima; ograničeni kapaciteti škole za komunikaciju sa svim roditeljima; preovlađujuća konfliktna atmosfera u odnosima škole i roditelja; nedovoljna obučenost nastavnog osoblja za komunikaciju sa roditeljima (tabela 22).

Učestalost	Frekvencija	Procenti
Malo	111	55.5
U određenoj meri	81	40.5
U velikoj meri	2	1
Ne zna	6	3
Ukupno	200	100

Tabela 22 - Procena teškoće u komunikaciji sa roditeljima

Direktori uglavnom smatraju da gore navedeni faktori ne predstavljaju problemu komunikaciji, tj. najveći broj odgovora (55,5%) je da ti faktori stvaraju malo problema u komunikaciji, tj. predstavljaju problem, ali samo u određenoj meri (40,5%). Samo jedan procenat direktora smatra da ti faktori predstavljaju u velikoj meri problem koji bi ometao komunikaciju između roditelja i direktora. Međutim, kada se pogleda tabela u kojoj su navedeni svi potencijalno ometajući faktori (tabela 23), vidi se da direktori smatraju da najveću prepreku u komunikaciji sa roditeljima čine sami roditelji, tj. njihova nezainteresovanost za komunikaciju sa školom (65%) i nedostatak komunikacijskih veština (53%). Direktori procenjuju da atmosfera u školi nije konfliktna i da to ne utiče na komunikaciju sa roditeljima (gotovo dve trećine direktora smatra da to ne utiče ni malo na komunikaciju u njihovim školama, a nešto manje od jedne trećine smatra da utiče, ali samo u određenoj meri). Direktori takođe smatraju da su nastavnici dobro obučeni za komunikaciju sa roditeljima i da na komunikaciju može da utiče preopterećenost nastavnika poslom, kao i nedostatak njihovog interesa za komunikaciju sa roditeljima, ali samo u određenoj meri (veći broj direktora smatra da to nije slučaj u njihovim školama, tj. da nastavnici imaju vremena i da su zainteresovani za saradnju sa roditeljima).

	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo	Ne znam
Nedovoljna zainteresovanost roditelja za komunikaciju sa školom.	15,5	49,5	29	5,5	0,5
b. Roditelji nemaju dovoljno vremena da se informišu o školskim temama.	17,5	45	28	9	0,5
c. Nedostatak komunikacijskih veština kod roditelja.	13	40	39	7,5	0,5
d. Nedovoljna zainteresovanost nastavnog osoblja za komunikaciju sa roditeljima.	0	17	35	48	0
e. Preopterećenost nastavnog osoblja radnim obavezama.	2,5	15	39,5	42,5	0,5
f. Ograničeni kapaciteti škole da komunicira sa svim roditeljima.	2	10	22	65	1
g. Preovlađujuća konfliktna atmosfera u odnosima škole i roditelja.	0,5	4,5	29	64,5	1,5
h. Nedovoljna obučenost nastavnog osoblja za komunikaciju sa roditeljima.	0	11	32	56,5	0,5

Tabela 22 – Faktori koji ometaju komunikaciju između škole i roditelja

Što se tiče roditelja sa kojima je, po mišljenju direktora veoma teško komunicirati većina direktora (oko jedne trećine) navodi da su to *neobrazovani roditelji, nezainteresovani/neodgovorni roditelji i neobjektivni roditelji*. Zatim slede roditelji niskog socio ekonomskog statusa, zaposleni roditelji i preterano ambiciozni roditelji. Ostale kategorije koje se pojavljuju samo u po nekoliko odgovora su i romski roditelji, roditelji sa problemom zavisnosti, roditelji koji imaju predrasude i koji su protiv svega, kao i roditelji koji imaju dete sa teškoćama u učenju.

Na pitanje da li škola ima neke definisane procedure da ohrabri i podstakne ove roditelje da se uključuju u život škole, pako dve trećine direktora je odgovorili potvrdno i kao strategije koje škola koristi najčešće su navodili *zvaničan poziv* (pismenim putem, ili telefonski) na razgovor, *individualni pristup roditelju* (česti pozivi, razgovor, savetodavni rad), *angažovanje stručne službe* i njihov kontakt sa roditeljima, *uključivanje roditelja u različite seminare, edukacije i projekte, kućne posete i učestalije sazivanje roditeljskih sastanaka*.

IIIb Što se tiče faktora koji *otežavaju pružanje podrške roditeljima* u procesu njihovog uključivanja u život škole, kompozitni indikator ovih prepreka dobijen je na osnovu odgovora na pitanje u kojoj meri sledeći faktori predstavljaju prepreku i ograničavaju sposobnosti škole kao institucije da razvije program podrške roditeljima: nedovoljni resursi škole da razvije i vodi ove programe; nedovoljna zainteresovanost roditelja da se uključe u te programe; nedostatak vremena roditelja da se uključe u programe; nastavno osoblje nema vremena da vodi te programe; nastavno osoblje nema znanja i veštine da vodi te programe, nedostatak metodologije po kojoj bi se razvili programi podrške i konfliktni odnosi nastavnog osoblja i roditelja (tabela 23).

Učestalost	Frekvencija	Procenti
Malo	73	36.5
U određenoj meri	111	55.5
U velikoj meri	11	5.5
Ne zna	5	2.5
Ukupno	200	100

Tabela 23 – Procena stepena prepreka u pružanju podrške roditeljima

U odnosu na faktore koji otežavaju komunikaciju, direktori u nešto većem broju smatraju da su navedeni faktori otežavajući u određenoj meri (jedna polovina direktora), dok nešto više od jedne trećine smatra da su prisutni, ali u maloj meri (36,5%). Mali broj njih smatra da su ti problemi toliki da u velikoj meri ometaju pružanje podrške roditeljima (5,5%). Kada se podgleda tabela 24 u kojoj su navedeni svi otežavajući faktori pojedinačno, može da se zaključi da su (kao i u pogledu komunikacijskih prepreka) i ovde roditelji posmatrani kao glavni uzročnik problema u saradnji, tj. nemogućnosti škole da im pruži adekvatnu podršku. Direktori kao najveći problem vide nezainteresovanost roditelja i njihovu zaposlenost (roditelji nemaju vremena), pa tek onda pominju nedostatak školskih resursa za organizaciju i sprovođenje programa podrške. Direktori smatraju da uzrok problema nisu nastavnici, tj. njihova (ne)obučenosť ili nedostatak vremena za rad na programima podrške., kao ni nedostatak metodoškog znanja za pravljenje i organizaciju ovakvih programa. Direktori procenjuju da u većini slučajeva ne postoji problem u odnosima između nastavnika i roditelja i da to nije uzrok nedostatka podrške roditeljima od strane škole.

	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo	Ne znam
Nedovoljni resursi škole da razvije i vodi ove programe	17,5	38,5	32,5	11,5	
Nedovoljna zainteresovanost roditelja da se uključe u programe podrške roditeljstva koje organizuje škola	20,5	40,5	27,5	6,5	
Roditelji nemaju dovoljno vremena da se angažuju u programima podrške roditeljstva koje organizuje škola.	20,5	43,5	29,5	6	
Nastavno osoblje nema dovoljno vremena da vodi programe podrške roditeljstva.	2	24,5	40,5	32	1
Nastavno osoblje nema potrebna znanja i veštine da bi ponudilo programe podrške roditeljstva.	3	19	37,5	39	1,5
Nedostatak metodologije po kojoj bi se razvili programi podrške roditeljima	7	28	37,5	26,5	1
Konfliktni odnosi nastavnog osoblja i roditelja.	0,5	5,5	34	59,5	0,5

Tabela 24 – Faktori koji ometaju pružanje podrške roditeljima

IV Participativna praksa

Ova oblast obuhvata a) učešće roditelja u Školskom odboru i Savetu roditelja, b) mandat Saveta roditelja i c) procenu njegovog uticaja u različitim aspektima školskog života, kao i d) inicijative Saveta koje su po mišljenju direktora najuspešnije sprovedene.

IV a Od svih škola koje su ušle u uzorak, u samo dve roditelji nemaju svoje predstavnike u Školskom odboru, a sve škole imaju Savet roditelja.

Kada je reč o redovnosti prisustvovanja sastancima, načinu učešća na sastancima, davanju podrške u rešavanju problema vezanih za školski život, prenošenju odluka Školskog odbora Savetu roditelja, više od polovine direktora je zadovoljno u velikoj meri učešćem roditelja (57%), skoro trećina ih je zadovoljna u određenoj meri, dok je veoma mali broj zadovoljan malo, ili ni malo.

Učestalost	Frekvencija	Procenti
U velikoj meri	114	57
U određenoj meri	61	30,5
Malo	20	10
Nimalo	3	1,5
Ne zna	2	1,0
Ukupno	200	100,0

Tabela 25 - Zadovoljstvo direktora učešćem roditelja u Školskom odboru

IV b Na pitanje o mandatu Saveta roditelja, tj. da li je Savet ovlašćen da učestvuje u donošenju odluka u školi i u kojim oblastima, polovina direktora smatra da su roditelji u Savetu ovlašćeni da učestvuju na sastancima na kojima se donose odluke, posebno na sastancima na kojima se prilagođavaju i usvajaju nove strategije škole i to bez ikakvog ograničenja, dok nešto manji broj smatra da roditelji treba da učestvuju, ali samo po pozivu (tabela 26). Kada je reč o mogućnosti da Savet spreči usvajanje odluka sa kojima se ne slaže 40% direktora smatra da je Savet ovlašćen da to uradi, dok nešto manji broj (36%) smatra da može, ali samo u određenim slučajevima (po pozivu). Mali broj direktora (oko 15%) smatra da Savet ni na koji način nije ovlašćen da donosi učestvuje u donošenju odluka u oblasti školske politike, strategije i da sprečava usvajanje određenih odluka.

	Bez ograničenja	Samo sa pozivom	Nikada	Ne znam	Bez odgovora
prisustvuju sastancima gde se donose odluke na nivou škole	53	41	4	0,5	0,5
aktivno učestvuju u razradi novih pravila i strategija škole	45	45	8	1	0,5
pokrenu pitanje promene postojećih školskih pravila	49,5	34	15,5	0,5	0,5
pokrenu pitanje usvajanja novih pravila	54,5	31	13,5	0,5	0,5
stave veto i time spreče usvajanje pravila sa kojima se ne slažu	40	36	21	1,5	1,5

Tabela 26 – Ovlašćenja saveta roditelja za učestvovanje u procesu odlučivanja u različitim školskim oblastima

IV c Kompozitni indikator koji meri *moгуćnost uticaja Saveta roditelja na različite aspekte školskog života* dobijen je na osnovu odgovora na pitanje u kojoj meri Savet roditelja utiče na: pedagoške metode koje koristi savremeno osoblje; sadržaj časova nastave, planiranje nastavnih aktivnosti; planiranje razvoja školske infrastrukture; pomoć učenicima da uvide značaj obrazovanja i podsticanje ostalih roditelja da se što više uključuju u život škole (tabela 27).

	Frekvencije	Procenti
Nimalo	1	0.5
Malo	57	28.5
U određenoj meri	126	63
U velikoj meri	15	7.5
Ne zna	1	0.5
Ukupno	200	100

Tabela 27 – Moгуćnost uticaja Saveta roditelja na različite aspekte školskog života

Po mišljenju direktora Savet roditelja ne utiče u velikoj meri kako na nastavni plan i način rada, tako i na vannastavne aktivnosti, školsku infrastrukturu i podsticanje drugih roditelja da participiraju (oko 30% direktora smatra da Savet ima malo uticaja). Najveći broj direktora (63%)

smatra da Savet utiče, ali samo u određenoj meri, dok sasvim mali broj (7,5%) smatra da Savet utiče u velikoj meri na školski život.

Što se tiče inicijative Saveta koja je po njima bila najvažnija u toku protekle godine direktori u najvećem broju slučajeva (jedna trećina ispitanika) navode *renoviranje škole, tj. uređenje škole i školskog dvorišta*, kao i akcije za *bezbednost*, kako u školi tako i na putu do nje. U manjem broju slučajeva navođene su i inicijative koje se tiču *informisanja roditelja* o nekim problemima kao što su nasilje, problemi zavisnosti, isl, *organizovanje škole u prirodi i ekskurzija, proslava i drugih nenastavnih aktivnosti, humanitarne i ekološke akcije*, kao i rešavanja problema prevoza učenika i pomoć deci sa teškoćama u učenju. U jednom ili dva slučaja se javljaju i akcije pomoći deci sa posebnim potrebama, pomoć siromašnoj deci, donacije, ishrana učenika, profesionalna orijentacija za učenike osmih razreda, izmena kurikuluma, evaluacija rada nastavnika, školske uniforme, poboljšanje odnosa roditelja i nastavnika, isl.

V Kada je reč o stavovima direktora prema mogućnosti uticaja na promene u školskom sistemu, iz tabele 28 se vidi da većina direktora smatra da je njihova mogućnost uticaja ograničena, više od polovine misli da oni mogu samo delimično da utiču na promene, a čak jedna četvrtina njih smatra da nemaju nikakvu mogućnost uticaja. Samo mali broj (17%) smatra da imaju umerenu mogućnost uticaja, dok gotovo niko ne smatra da mogu da utiču u velikoj meri.

Stepen uticaja	Frekvencije	Procenti
Izuzetno	1	0,5
Umereno	34	17,0
U maloj meri	110	55,0
Nimalo	53	26,5
Ne znam	2	1
Ukupno	200	100

Tabela 28 - Procena stepena uticaja direktora na promene u školskom sistemu

Kada je reč o proceni podrške i saradnje koju imaju sa Ministarstvom prosvete, kao i proceni budžeta škole i stepena u kojem je škola opremljena za nastavni rad, podaci iz tabele 29 ukazuju na to da direktori nisu zadovoljni tim aspektima u velikoj meri: Najbolje je procenjena saradnja

sa Ministarstvom (jedna četvrtina ispitanika je izuzetno zadovoljkna saradnjom), dok su podrška Ministarstva, stepen u kojem je reforma uticala na školu, kao i finansijska pitanja (budžet i opremljenost škole) procenjeni slabije, tj. oko polovine direktora izjavljuje da su zadovoljni ali samo donekle. Podatak da sasvim mali broj (oko 10%) njih izjavljuje da uopšte nisu zadovoljni navedenim aspektima, deluje ipak ohrabrujuće.

	U velikoj meri	U određenoj meri	Malo	Nimalo
Procesom obrazovne reforme i njenim uticajem u školi	11,5	54	26,5	8
Podrškom Ministarstva prosvete	16,5	49	21,5	13
Saradnjom sa Ministarstvom prosvete	26	47,5	20,5	6
Učionicama i drugim prostorijama u školi	22	54	17,5	6,5
Školskom opremom	15	48,5	26,5	10
Školskim budžetom za tekuću godinu	11,5	47	31,5	10

Tabela 29 – Stepem zadovoljstva direktora različitim aspektima podrške škole

4. DISKUSIJA

I Komunikacija između škole i roditelja: različiti nivoi participacije

Participacija roditelja ne znači samo učestvovanje u procesu odlučivanja, već i informisanost o važnim aspektima školskog života, kao i prilika da se iskaže svoje mišljenje o tome i da to mišljenje bude uvaženo prilikom donošenja odluka. Na osnovu odgovora koje su direktori davali na pitanje u kojoj meri su roditelji informisani i/ili konsultovani, vidi se da se te prilike u školi ne dešavaju često: u najvećem broju slučajeva te prilike su jednom u polugodištu, a veoma mali broj direktora smatra da se to odvija češće. Direktori su u većini slučajeva zadovoljni komunikacijom sa roditeljima i učešćem roditelja na sastancima, međutim kada se pogledaju teme oko kojih se diskutuje, vidi se da su to gotovo isključivo teme u vezi sa uspehom učenika, disciplinom ili organizacijom nekih vannastavnih aktivnosti.

U veoma malom broju škola postoji definisana strategija za komunikaciju sa roditeljima i ona kao svoj osnovni princip uključuje aktivnu participaciju roditelja: *redovno informisanje roditelja, uključivanje svih roditelja u proces rešavanja problema, princip saradnje i uzajamno uvažavanje*. Međutim, i pored toga što navode participaciju kao osnovni princip na kojem se komunikacija sa roditeljima zasniva, prilike za uključivanje roditelja u proces odlučivanja su retke u školama, čak i kada je u pitanju uključivanje roditelja u proces obrazovanja svoje dece. Neka istraživanja pokazuju da postoji pozitivna korelacija između stepena u kojem su roditelji uključeni u proces obrazovanja svoje dece i njihovih pozitivnih stavova prema školi, slici o sebi i zadovoljstva svojom roditeljskom ulogom (Becher, 1983). Međutim, izgleda da se u našim školama ne pruža često prilika roditeljima da na takav način participiraju. Po mišljenju direktora najbolje je uključivati roditelje u aktivnosti koje nisu u direktnoj vezi sa formalnim kurikulumom škole, procesom nastave i učenjem, kao ni sa bitnim aspektima organizacije škole. Oni smatraju da se roditelji najuspešnije uključuju u vannastavne aktivnosti - proslave, priredbe i druga dešavanja u školi, uređenje školskog prostora i finansijska pitanja (humanitarne akcije i prikupljanje novca za određene aktivnosti škole). Neka istraživanja pokazuju da je i participacija učenika na istom nivou (sa izuzetkom finansijskog dela): participacija učenika se često svodi na učestvovanje u vannastavnim aktivnostima i uređenju školskog prostora (Flutter & Rudduck,

2000; Holden & Clough, 1998). Ovo istraživanje potvrđuje jednim delom dekorativnu ili (u najboljem slučaju) sporednu ulogu roditelja u školskom životu.

Podatak koji deluje ohrabrujuće je da direktori u izvesnoj meri pominju i uključenost roditelja u projekte i različite edukacije (edukativne radionice), što ukazuje na praksu informisanja i edukacije roditelja o temama koje su za njih relevantne i može da podstakne njihovo uključivanje u život škole.

II Stavovi direktora prema participaciji roditelja u školskom životu

Stavovi direktora su podeljeni kada je u pitanju procena uticaja koji roditelji imaju na različite aspekte školskog života: gotovo polovina njih smatra da roditelji ipak imaju određeni uticaj na školski život, dok nešto manji, ali ipak veliki broj direktora smatra da roditelji imaju veoma mali uticaj (gotovo niko od njih ne smatra da roditelji u velikoj meri utiču na aktivnosti u školi). Većina direktora se slaže da učešće roditelja nije neophodno u oblastima kao što su nastava i organizacija škole i školskog života. Iako se gotovo svi direktori slažu da participacija roditelja doprinosi pozitivnoj atmosferi u školi, promeni stavova roditelja prema školi u smislu sve veće podrške i partnerstva, kao i poboljšanju samog uspeha učenika, većina njih participaciju roditelja svodi na ulogu organizatora sporednih aktivnosti u školi. Tako na pitanje o važnosti uključivanja roditelja u proces odlučivanja u pojedinim aspektima života škole kako bi se poboljšao kvalitet nastave, direktori smatraju da roditelji u najvećoj meri treba da se uključuju u *planiranje društvenih aktivnosti*, a znatno manji broj njih smatra da participacija roditelja u oblastima poput *razvoja i unapređivanja školskih pravilnika i propisa*, kao i *donošenja odluka na nivou razreda i cele škole*, ima uticaja na kvalitet obrazovnog procesa. Što se tiče oblasti nastave kao što su *odabir udžbenika i drugih nastavnih materijala*, kao i kadrovskih rešenja kao što su *izbor ili otpuštanje nastavnika*, direktori se u većini slučajeva slažu da to nisu oblasti u kojima bi učestvovanje roditelja doprinelo kvalitetu nastavnog procesa.

Deklarativna podrška roditeljskoj participaciji se ogleda i u stavovima direktora prema važnosti uključivanja roditelja u proces obrazovanja dece: oni smatraju da je uloga škole u obezbeđivanju

takve podrške veoma važna, pa ipak roditelji imaju veoma malo mogućnosti da tu podršku koriste i da se uključe u proces obrazovanja svoje dece.

III Faktori koji ometaju participaciju roditelja

Po mišljenju direktora najveću prepreku u komunikaciji sa roditeljima predstavljaju sami roditelji, tj. njihova nezainteresovanost za komunikaciju sa školom i nedostatak komunikacijskih veština. Roditelji sa kojima je najteže komunicirati su *neobrazovani roditelji*, *nezainteresovani/neodgovorni roditelji* i *neobjektivni roditelji*, kao i roditelji niskog socio ekonomskog statusa, zaposleni i preterano ambiciozni roditelji. Direktori smatraju da problem nisu nastavnici, budući da su oni dobro obučeni za komunikaciju sa roditeljima i da na komunikaciju može da utiče preopterećenost nastavnika poslom, kao i nedostatak njihovog interesa za komunikaciju sa roditeljima, ali samo u određenoj meri (veći broj direktora smatra da to nije slučaj u njihovim školama, tj. da nastavnici imaju vremena i da su zainteresovani za saradnju sa roditeljima). Oni takođe smatraju da je atmosfera u školi dobra, tj. da ne utiče negativno na komunikaciju sa roditeljima.

Roditelji su procenjeni kao glavna prepreka i što se tiče mogućnosti škole da im pruži adekvatnu podršku. Oni su po mišljenju direktora u najvećem broju slučajeva nezainteresovani za saradnju, ili previše zaposleni da bi uspostavljali partnerski odnos sa školom i da bi se angažovali u školskim aktivnostima. Ovakvi stavovi direktora veoma podsećaju na jedan od mehanizama koji se koristi često da bi se odgovornost sa sistema/institucije (škola, u ovom slučaju) prenela na pojedinca/grupe koje su deo tog sistema. Logika tog mehanizma, koji se u literaturi o predrasudama i diskriminaciji sreće i pod imenom «okrivi okrivljenog» (prema: Adams, Bell & Griffin, 1997) je sledeća: prvi korak je *identifikacija problema (Roditelji nisu zainteresovani za participaciju)*, zatim se *uzrok problema traži u karakteristikama populacije* koja je njim pogođena (*Prezaposleni su, neogovorni, hteli bi da odlučuju, ali ne i da preuzmu odgovornost za odluke...*). Na taj način se izbegava posmatranje uzroka problema u *kontekstu sistema* i zanemaruje se činjenica da škola kao institucija ne pruža dovoljno prilika za participaciju, kao i da roditelji često ne vide smisao participacije (pogotovo ako se ima u vidu činjenica da je njihova participacija koju škola predviđa ograničena na veoma mali broj sporednih aktivnosti).

Direktori odgovornost za nedostatak participacije prebacuju na roditelje, dok manji broj njih smatra da je delimično za to odgovorna i škola, tj. nedostatak školskih resursa za organizaciju i sprovođenje programa podrške, ili nastavnici, tj. njihova (ne)obučenosť ili nedostatak vremena za rad na programima podrške.

Na pitanje da li škola ima neke definisane procedure da ohrabri i podstakne participaciju, direktori opet u većini slučajeva navode akcije usmerene ka promeni roditeljske populacije: *individualni pristup roditelju* (česti pozivi, razgovor, savetodavni rad), angažovanje *stručne službe* i njihov kontakt sa roditeljima, *zvaničan poziv* (pismenim putem, ili telefonski) na razgovor, a manje akcije koje menjaju školski sistem čineći ga otvorenim za uključivanje roditelja (*uključivanje roditelja u različite seminare, edukacije i projekte*).

Participativna praksa

Kao najznačajnije dobiti učešća roditelja u procesu odlučivanja, neki autori navode sledeće (Cotton, 2000):

- Bolje uzajamno razumevanje između predstavnika škole i roditelja: ublažavaju se nesporazumi izazvani pogrešnim uverenjima o motivima, namerama i mogućnostima “druge strane”.
- Povećava se kapacitet roditelja za podršku intelektualnog, socijalnog i emocionalnog razvoja deteta
- Roditelji stiču razna znanja i veštine koje utiču na sliku koju imaju o sebi, samopoštovanje i želju da napreduju u svom poslu i budu bolji uzor svom detetu
- Roditelj postaje važan saradnik u promociji vrednosti i interesa škole i čini vezu između škole i lokalne zajednice

U našim školama participacija roditelja u procesu odlučivanja se odvija kroz Savet roditelja i Školski odbor. Većina direktora izjavljuje da je zadovoljan učešćem roditelja u Školskom odboru. Savet roditelja, po rečima direktora ima prilično velika ovlašćenja: donosi odluke o strategiji škole, programima i planovima, ima mogućnost čak i da spreči odluke sa kojima se ne slaže. Ostaje međutim pitanje da li se to dešava i u praksi, ili je u pitanju samo mandat Saveta na papiru, budući da se iz prethodnih primera vidi da je učešće roditelja prilično ograničeno, a

njihov uticaj procenjen kao mali i ograničen na sporedne oblasti u školskom životu. Ovo delimično potvrđuju i stavovi direktora prema mogućnostima uticaja Saveta u različitim oblastima školskog života: Savet ne utiče u velikoj meri na nastavni plan i način rada, školsku infrastrukturu, a ne utiče ni na druge roditelje u smislu povećane participacije. Najuspešnije akcije koje je Savet sproveo, po mišljenju direktora su *renoviranje škole, tj. uređenje škole i školskog dvorišta*, kao i akcije za *bezbednost*, kako u školi tako i na putu do nje. U manjem broju slučajeva navođene su i inicijative koje se tiču *informisanja roditelja* o nekim problemima kao što su nasilje, problemi zavisnosti, i sl, *organizovanje škole u prirodi i ekskurzija, proslava i drugih nenastavnih aktivnosti, humanitarne i ekološke akcije*. Ovaj nalaz je u skladu sa drugim nalazima koji se tiču uključenosti roditelja u školski život, tj. potvrđuje ulogu koja im je data u strukturi škole: sporedne aktivnosti i aktivnosti koje se tiču vannastavnih aktivnosti, nikako suštinske organizacije škole. Slični nalazi su dobijeni i u istraživanjima u drugim zemljama (prema: Cotton, 2000): škola je najmanje spremna da uključuje roditelje u oblasti kao što su nastava, izbor didaktičkog materijala, udžbenici i školski budžet. Istraživanja pokazuju da je to zbog toga što nastavnici i školska uprava smatraju da roditelji nisu dovoljno obučeni za proces odlučivanja, dok roditelji smatraju da su dovoljno kompetentni za donošenje odluka. Što se tiče argumenta o nezainteresovanosti roditelja koji se koristi kao objašnjenje zbog čega participacija nije u dovoljnoj meri zastupljena, neka istraživanja pokazuju da mnogi roditelji žele da budu više uključeni u proces odlučivanja, ali da škola nije spremna da im to u potpunosti omogući (Becher, 1984).

5. ZAKLJUČAK - PREPORUKE

Direktori smatraju da je participacija roditelja važan deo života u školi i da participacija doprinosi pozitivnoj atmosferi u školi, motivaciji drugih roditelja za participaciju i uspehu učenika. Međutim, participacija je u našim školama uglavnom svedena na sporedne aktivnosti koje nisu u vezi sa procesom obrazovanja u užem smislu niti sa organizacijom škole. Participacija je najuspešnija i daje najbolje rezultate kada su u pitanju brojne vannastavne aktivnosti (izleti, ekskurzije, priredbe, isl), renoviranje škole, tj. uređenje škole i školskog prostora i razne humanitarne akcije. Kao najveću prepreku direktori vide roditelje, njihovu

nezainteresovanost, nespремnost i nekompetentnost za participaciju. Ovo stvara „začarani krug neparticipacije“, budući da ta slika koju o roditeljima imaju, utiče i na očekivanja od roditelja koja onda definišu i određuju i ponašanje roditelja (tzv. efekat samoispunjujućih proročanstava). To se sve dešava u okviru školskog sistema koji ne ohrabruje i ne podstiče u dovoljnoj meri participaciju, ili je ograničava i svodi na pasivno učešće i dekorativne aktivnosti, tako da često roditelji nisu u stanju da vide smisao participacije, kao ni efekte koje može da ima, što utiče na njihov pasivan stav prema učešću u školi, koji se onda tumači kao nezainteresovanost. Participacija kao mogućnost nije postala sastavni deo školske prakse i procedura i to otežava njenu implementaciju u školi. Čak i direktori na pitanje o njihovoj sopstvenoj mogućnosti uticaja na neke procese i promene u većini slučajeva odgovaraju da im je uticaj veoma ograničen, što dodatno sužava prostor za uviđanje značaja participacije drugih učesnika u obrazovnom procesu (roditelja).

Neka istraživanja su pokazala da različiti oblici participacije počev od najjednostavnijih kao što su informisanje i konsultovanje roditelja, učešća na roditeljskim sastancima, pa sve do poseta časovima, pomoći nastavniku u radu sa decom ili rad sa decom kod kuće, pripremaju roditelje za složenije oblike participacije kao što je učešće u procesu odlučivanja. Ove aktivnosti pomažu roditeljima da razumeju način na koji škola funkcioniše, strukturu i organizaciju škole, školski kurikulum i podstiču razvoj kompetencija za saradnju sa školom (Cotton, 2000). Zbog toga je važno da se u okviru dobro isplaniranog i dugoročnog programa, roditeljima nudi najraznovrsniji vid aktivnosti u koje mogu da se uključuju u odnosu na preferencije, obaveze i sposobnosti/veštine. Ključnu ulogu ima u kreiranju ovakvih programa mora da ima škola, pogotovo nastavnici koji su najčešće u neposrednom kontaktu sa roditeljima. Zbog toga je važna edukacija nastavnika o mogućnostima koje participacija roditelja pruža u školskom kontekstu, načinima na koje saradnja sa roditeljima olakšava njihov rad i podstiče razvoj dece. Važno je da se nastavnici podstaknu da razmišljaju o različitim načinima na koje mogu da uključuju roditelje i da ih ohrabruju da učestvuju u obrazovnom procesu.

Da bi do promene došlo, potrebno je da se desi kako *rekulturacija* (promena stavova i vrednosti određene populacije), tako i *restrukturacija* (promena celokupnog sistema, tj. njegove strukture i načina funkcionisanja). Neki autori (Fullan, 1991) smatraju da rekulturacija mora da prethodi restrukturaciji, tj. da ukoliko se teži promenama u načinu rada koje će biti prihvaćene na nivou

čitave organizacije, a ne samo na nivou pojedinaca, onda je važno razvijati alternativne stavove i vrednosti koje će te promene podržati. Primenjeno na oblast obrazovanja, to bi značilo da ukoliko želimo da participacija bude implementirana u školskom kontekstu, treba kod učitelja (nastavnika) razvijati svest o njenoj ulozi u profesionalnom radu i o mogućnostima koje pruža. Međutim da bi do promene došlo, proces restrukturacije i rekulturacije mora da teče uporedo: zajedno sa promenom stavova i vrednosti učitelja, treba da se menja i školski sistem (u smislu vrednosti, normi i procedura) koji bi te promene podržao i učinio održivim. Edukacija nastavnika nije dovoljna ukoliko škola kao sistem ostane zatvorena za nove pristupe i ideje. Participacija roditelja treba da postane deo školske prakse, a ne izolovani primer koji opstaje zahvaljujući dobroj volji zainteresovanih pojedinaca.

Literatura:

1. Adams, M., Bell, L. A. & Griffin, P. (1997): *Teaching for Diversity and Social Justice*. New York: Routledge
2. Becher, R. M. (1984): *Parent Involvement: A Review of Research and Principles of Successful Practice*. Urbana, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
3. Cotton, K. (2000): *The schooling practices that matters most*. SIRS: Northwest Regional Educational Laboratory.
4. Flutter, J. i Rudduck, J. (2004): *Consulting Pupils: What's in it for schools?*. London and New York: Routledge Falmer.
5. Fullan, M. (1991): *The New Meaning of Educational Change*. New York, NY: Teachers' College Press
6. Holden, C., i Clough, N. (Eds.): *Children as Citizens: Education for Participation*. London: Jessica Kingsley Publishers.